

Kauno žemės teismas paskutiniaisiais Stepono Batoro valdymo metais (tematinio tyrimo metmenys)

DARIUS VILIMAS

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

El. paštas: dariusvilimas@hotmail.com

Kauno pavieto bajorijos, sudėtinės LDK valdančiosios „tautos“ dalies, veikla XVI a. pabaigoje beveik netyrinėta.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai – atskleisti lietuviškosios (LDK) bajorijos žemės teismų kasdienybę praėjus keliolikai metų nuo naujojo tipo teismų įkūrimo, tyrimo objektas – Kauno pavieto bajorija ir jos kasdienybė žemės teismuose.

Straipsnyje pagal išlikusias 1581–1583 ir 1583–1584 m. Kauno pavieto žemės teismo knygas nagrinėjamas žemės teismo darbas, kuriame atsiskleidžia svarbiausios tos epochos bajorijos gyvenimo aktualijos.

Raktažodžiai: pavietų žemės teismai, Antrasis Lietuvos Statutas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija

---

XVI a. 7-asis dešimtmetis – daugelio svarbių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinių reformų metas. Gežtant vilčiai pratęsti Jogailaičių dinastiją ir stiprėjant lenkų reikalavimams įvykdyti senus „pažadus“, t. y. visiškai inkorporuoti LDK į Lenkijos Karalystę, Lietuvos valdančiajam elitui iškilo aštri būtinybė skubiai reformuoti ir modernizuoti valstybės sandarą pritaikant ją prie Lenkijos standartų, kad į artėjančią ir neišvengiamą uniją LDK ateitų kaip moderni valstybė, niekuo nenusileidžianti unijos partnerei. Reformų reikėjo ir dėl nesėkmingos Livonijos karo pradžios, privertusios ne tik sutelkti visus žmogiškuosius ir medžiaginius resursus, bet ir parodžiusios karinės sąjungos su Lenkija būtinybę. Todėl 1564–1566 m. LDK buvo įgyvendintos teismo, administracinė ir savivaldos reformos. Sustambintas administracinis valstybės padalijimas, padėjęs geriau organizuoti ir karines pajėgas, įkurti savivaldūs žemės teismai ir pavietų seimeliai, priimtas Antrasis Lietuvos Statutas. Liublino uniją LDK sutiko kaip modernios sandaros valstybė, niekuo nenusileidusi Lenkijos Karalystei.

Naująjį LDK teismų istorijos puslapį atvėrė 1564 m. liepos 1 d. Bielsko privilegija, numačiusi kokybiškai naują savivaldaus pavieto žemės teismą. Valstybės diduomenė, iki tol turėjusi privilegiją būti teisiamą tik didžiojo kunigaikščio valdovo arba Ponų Tarybos, nusileido ir pareiškė, kad dabar visą valdantįjį luomą, bajoriškąją LDK „tautą“ plačiąja prasme, teis vienodai savivaldūs bajoriški teismai, apimantys visą valstybės teritoriją.

To akto rezultatas – numatyta priimti Antrąją Lietuvos Statutą, įkūrusį savivaldžius bajo-riškuosius žemės teismus. Pilies teismams buvo paliktas tik kriminalinių bylų nagrinėjimas. Ir nors žemės teismai turėjo pradėti darbą dar 1564 m. pabaigoje (nuo lapkričio 11 d.), fak-tinė jų darbo pradžia įvairiuose valstybės regionuose buvo skirtinga ir užsitęsė dar beveik pusantrų metų. Mat prieš įkuriant žemės teismus reikėjo ne tik išrinkti pirmuosius jų pa-reigūnus, bet ir atriboti visus teisminius pavietus, numatyti teismų darbo vietą ir išspręsti dar keletą grynai techninių problemų. Toliau tobulintas ir dar galutinai nepriimtas Antrasis Lietuvos Statutas, kuris įsigaliojo 1566 m. pirmą pusmetį.

Taigi naujųjų teismų darbo pradžia galima laikyti 1565–1566 m. sandūrą; jų įsteigi-mas sutapo su galutiniu Antrojo Lietuvos Statuto priėmimu. LDK teritorija beveik tolygiai buvo padalyta į 13 vaivadijų ar joms prilygstančių seniūnijų (Žemaitija) su 30 pavietų. Po Liublino unijos, Lenkijai aneksavus Palenkę, Voluinę, Kijevo ir Podolės Braclavo vaivadijas, 1569 m. antrojoje pusėje LDK liko 9 vaivadijos su 22 pavietais.

Kiekviena vaivadija turėjo savo vietą pagal svarbą valstybėje. Antai Vilniaus, kaip sostinės, vaivadija turėjo penkis pavietus, Trakų vaivadija – keturis, kitos – nuo trijų (Naugardukas, Minskas) iki vieno (Polockas, Mstislavlis, Žemaitija). Mus dominantis Kauno pavietas atsi-dūrė Trakų vaivadijoje; čia, be jo, dar buvo Trakų, Upytės ir Gardino pavietai. Jis buvo pats mažiausias iš šios vaivadijos pavietų ir užėmė maždaug 6 045 km² plotą [6, 131]. Pavietas siaura juosta driekėsi tarp Žemaitijos vakaruose ir Trakų pavieto rytuose, šiaurėje ribojosi su Upytės pavietu, o pietvakariuose siekė sieną su Prūsijos kunigaikštyste netoli Virbalio ir Vištyčio. Jo ilgis nuo Prūsijos iki maždaug Kėdainių apylinkių buvo kiek didesnis nei 100, o plotis plačiausioje vietoje piečiau linijos Kaunas–Žiežmariai – apie 50 kilometrų. Nors juodraštinuose pavietų teismo darbo planuose, nusižiūrėjus į Lenkiją, Kauno žemės teismui numatytos dvi darbo vietos (Kaune ir Punioje), tačiau iš XVI a. antrosios pusės duomenų aiškėja, kad žemės teismas tada dirbo tik Kauno mieste. Kiekvieno pavieto žemės teismą sudarė iš keturių kandidatų atskirai siūlomas ir valdovo pasirinktas žemės teisėjas, žemės pateisėjis ir žemės raštininkas. Jiems padėjo keliolika teismo vykdytojų, vadinamų vazniais. Žemės teismo raštininkas pats knygų nerašė, tik prižiūrėjo visą raštvedybą, kon-troliuodamas kelių djakų, arba paraštininkų (*podpisok*), darbą.

Antrasis Lietuvos Statutas numatė tris žemės teismo sesijas per metus: žiemą (Trijų Karalių), vasarą (Švč. Trejybės) ir rudenį (šv. Mykolo). Tačiau dėl istorinių kataklizmų, kai jungtinę Abiejų Tautų Respubliką tuoj po Liublino unijos sudrebino paskutiniojo Jogailaičio mirtis, po kurios buvo du bekaralmečiai, apie kokį nors „teisingą“ teismo sesijų išsidėstymą kalbėti netenka. Neiškilo ir visos žemės teismų knygos. Kauno pavieto padėtis tarp dabarti-nės Lietuvos Respublikos teritorijoje išlikusių pavietų centrų yra dėkingiausia, nes pirmoji pavieto žemės teismo knyga čia datuota 1566–1567 m. (iš visos poliubljinės LDK teritori-jos tokios ankstyvos teismų knygos išliko tik Gardine ir Slanime). Tačiau ir Kauno teismo knygų serija nepilna – po dviejų pirmųjų žemės teismo knygų (1566–1570) [2, 3] toliau eina tik 3-ioji teismo knyga, datuota 1581–1583 metais. Mat po Žygimanto Augusto mirties 1572 m. žemės teismo sesijų Kaune nebuvo, išskyrus vieną sesiją valdant karaliui Henrikui 1575 m. pradžioje, per Tris Karalius (sausį). Kaip teigiama vėlesnėse teismo knygose (1), po Henriko išvykimo į Prancūziją žemės teismo sesijų vėl nebuvo, jos pradėtos tik nuo 1577 m. Švč. Trejybės sesija vasarą.

Taigi trečioji Kauno žemės teismo knyga sutampa su Stepono Batoro valdymo antrosios pusės pradžia, t. y. 1581–1586 metais. Ketvirtoji šio teismo knyga apima 1583–1584 m., o

(1) Pvz., [5, 339v–349v] ir kitur.

penktoji prasideda jau po Stepono Batoro mirties, 1588 metais. Tyrimui pasirinktus paskutinius Stepono Batoro valdymo metus prezentuoja dvi išlikusios Kauno žemės teismo knygos, trečioji (1581–1583) ir ketvirtoji (1583–1584), kurios yra saugomos VU bibliotekos Rankraščių skyriuje (fondas Nr. 7, sign. 28a ir 27). Iš viso jose yra 1 220 lapų su 777 įrašais. Jie ir bus mūsų tyrimo objektu.

TRUMPAS IŠLIKUSIOS ŠALTINIŲ BAZĖS APIBŪDINIMAS. PANAŠIŲ PROBLEMŲ TYRIMAI

LDK pavių teismų knygos nėra sulaukusios labai daug tyrėjų dėmesio. Keletas jų iš baltarusiškų pavių arealo skelbtos XIX ir XX a. sandūroje [17]. Žemaitijos teismų knygas savo chronologiškai ankstesniam tyrimui yra peržvelgęs E. Saviščevas [13]. Vėlyvesnį laikotarpį tyrė kiti Žemaitijos tyrėjai – J. Drungilas [7], R. Trimonienė [14]. Panašią į R. Trimonienės tyrimų temą apie giminystės ryšius pilies teismuose Ukrainoje gvildeno V. Poliščiuikas [20, 21]. J. Kiaupienė tyrė priešreforminio Vilniaus pilies teismo knygas [8–9, 18–19]. Baltarusijoje Naugarduko ir kitų pavių bajoriją tiriantis A. Radamanas nagrinėjo išlikusią savo regiono medžiagą [12, 22–24]. Lenkijos istorikai peržiūrėjo daugelį išlikusių LDK pavių teismo knygų, rinkdami medžiagą LDK centrinių ir atskirų vaivadijų pareigūnų sąrašams (A. Lulewicz, A. Rachuba ir kiti) [15–16].

Trečiąją Kauno žemės teismo knygą sudaro penkios sesijos, ketvirtąją – keturios. Per ketverius metus išliko devynios iš dvylikos Antrajame LS numatytų žemės teismo sesijų. Kadangi pirma nagrinėjama knyga prasideda antrąja (vasaros) 1581 m. žemės teismo sesija, o antra knyga baigiasi 1584 m. rudens teismo sesija, galima teigti, kad turime chronologiškai gana kompaktišką istorinių šaltinių masivą (tik 1582 m. išliko viena vasaros sesija). Tiesa, padėtį apsunkina tai, kad maždaug 100 paskutinių lapų pirmoje tiriamoje knygoje yra visiškai supuvę ir sunkiai įskaitomi.

Kaip atrodė to meto Kauno pavieto teismai? XVI a. 8-ojo dešimtmečio pabaigoje paskaitė žemės teismo pareigūnai. Išmirus pirmajai šio teismo pareigūnų kartai, dirbusiai nuo 1566 m., žemės teismo teisėju 1580 m. tapo Jurgis Radošinskis (1580–1599), buvęs teismo raštininku maždaug nuo 8-ojo dešimtmečio vidurio, nuo 1578 m. trumpai pabuvęs ir pateisėju (neaišku, ar juo dirbo, nes G. Beinarto nominacijoje minima, kad jis paskirtas po Martyno Podsentkovskio mirties). Jo padėjėju tuo pat metu tapo Grigas Beinartas (1580–1591), o žemės raštininku (1580–1599) dirbo Mykolas Sumorokas, jaunesnis, o gal ilgaamžiškesnis už savo kolegas, nes po Jurgio mirties dar spėjo pabūti žemės teismo teisėju (1599–1604) [15, 393, 417]. Kauno pilies teisme (jo pareigūnus skirdavo Trakų vaivada) tuo metu darbavosi paseniūnis Hektoras Kavečynskis, vėliau jį pakeitė Jurijus Pavlovskis, pilies teisėjas Grigas Boreiša ir pilies raštininkas Mikalojus Kulvenskis. Šio laikotarpio pilies teismo knygos neišliko. Kauno pakamariu tada dirbo [15, 399] ir žemės ribų bylas sprendė kun. Kasparas Matuševičius Giedraitis, Žemaitijos vyskupo Merkelio Giedraičio brolis. Yra išlikusi jo pakamariavimo laikų knyga [1].

NOTARINIO IR TEISMINIO POBŪDŽIO ĮRAŠŲ SANTYKIS

Žvelgiant į šių žemės teismo knygų turinį aiškėja, kad ši įstaiga turėjo ne tik teismo, bet ir notarines funkcijas. Mat pagal Antrąją LS, pavių teismų išduodami aktuotų ar peraktuotų dokumentų nuorašai, kaip ir jų originalai, turėjo juridinę galią. Tai pirkimo ir pardavimo, nuomos ir įkeitimo, dovanojimo, valdų mainų bei dalybų ir panašios sutartys, taip pat susitaikymai ir testamentai. Šie notariniai įrašai užima nemažą aptariamų knygų dalį. 1581–1583 m. teismo knygoje jų yra 293, t. y. daugiau nei pusė visų (476) įrašų. 1583–1584 m.

žemės teismo knygoje jų yra 168, ir tai sudaro taip pat pusę visų (331) dokumentų (2). Ypač daug pirmosios teismo sesijos (1581 m. birželį) notarinių įrašų randame tiriamoje trečioje knygoje. Iš 100 tos sesijos įrašų tik 9 galime priskirti teisminiams, iš jų teismo nuosprendis yra tik vienas (3). Tuo tarpu notarinių įrašų ten absoliuti dauguma – vien pirkimo ir pardavimo aktų ten įrašyta 41. Kuo paaiškinti tokią grynai „notarinę“, ne procesualią žemės teismo sesiją? Greičiausiai tai nulėmė faktas, kad, kaip jau minėta, mirus žemės pateisėjui, o po jo ir teisėjui, teismas kelerius metus (matyt, 1578–1580 m.) nedirbo. Ir aplinka tokiam darbui buvo nepalanki: vyko baigiamasis Abiejų Tautų Respublikai sėkmingas Livonijos karo etapas, kai per tris pergalingus žygius ne tik atsiimtos dar 1564 m. prieš užimtos LDK sritis (Polockas su apylinkėmis), bet ir karo veiksmai nukelti į Maskvos valstybės teritoriją, daug bajorų buvo išvykę į karą (pvz., Gardino teismas tuo metu neveikė kaip tik dėl karo žygių). Ir nors 1581 m. karas dar vyko, o paliaubos Jam-Zapoljėje buvo pasirašytos tik 1582 m. sausį, ne karo pabaiga, o 1582 m. vykę ATR seimai (4) tapo Kauno pavieto žemės teismo sesijų nedarbo priežastimi 1582 m. pradžioje ir pabaigoje. Matyt, per keletą „praleistų“ žemės teismo metų Kauno paviete susikauptė daug dokumentų, kuriuos buvo būtina įrašyti į žemės teismo knygas arba peraktuoti juos iš Kauno pilies teismo knygų (šis, skirtingai nuo žemės teismo, priklausė pilies teismo seniūnui ir dirbo kas mėnesį bent po porą savaitių). Vėlyvesnėse Kauno žemės teismo sesijose notarinių įrašų sąlyginai mažiau, o teisminių įrašų padaugėja, bet nuosprendžių nėra daug: antrosios teismo sesijos (1581 m. ruduo) teismo įrašų šioje knygoje jau daugiau – 35 iš 70, o teismo nuosprendžių – tik 5. Vienintelėje 1582 m. teismo sesijoje iš 121 įrašo teismo įrašų yra mažiau nei pusė (55), bet nuosprendžių – jau 17. 1583 m. žiemos sesijoje iš 65 įrašų – 31 teisminis, nuosprendžių – tik 4. Tų metų vasaros sesijoje iš 94 įrašų – 42 teisminiai, o nuosprendžiai – 8, dar maždaug 7–8 įrašai taip sunykę, kad neaišku, kam juos priskirti. Ketvirtoje 1583–1584 m. Kauno žemės teismo knygoje padėtis truputėlį kitokia – iš 53 pirmosios sesijos (1583 m. ruduo) įrašų – net 33 teisminiai, o nuosprendžiai – 9. Antrojoje sesijoje iš 82 įrašų 52 teisminiai, nuosprendžių – 12. Trečiojoje tos teismo knygos sesijoje (1584 m. vasara) iš 91 dokumento – 47 teisminiai įrašai ir tik 9 nuosprendžiai. Paskutinė, 1584 m. rudens, sesija turi 104 įrašus ir tik 49 iš jų teisminiai, o nuosprendžiai vos 9. Taigi per dvi knygas susidaro beveik aštuonios dešimtys (74) teismo nuosprendžių (su išlyga, kad kelių jų neįskaitėme supuvusioje knygos dalyje). Šie duomenys leidžia teigti, kad žemės teismas Kaune tada buvo ne tik teisminė, bet ir svarbi notarinė įstaiga (5).

TEISMINIO POBŪDŽIO INFORMACIJA

Teisminiai įrašai irgi neapsiriboja vien teismo procesų ir nuosprendžių aprašymu. Iš įrašų matyti, kad šiose knygose teismo nuosprendžius žemės teismas skelbdavo gana retai.

- (2) Šie skaičiai nėra absoliutūs, nes dalis įrašų dėl savo pobūdžio gali būti priskirtini kelioms dokumentų rūšims.
- (3) 1581 05 24 žemės teismo nuosprendis brolių Kasparo ir Ambrožiejaus Nacevičių byloje su to pavieto žemionimis situoktiniais Vaitiekumi Jurgaičiu ir žmona Kotryna Jokūbaite Žukaite jų ginče dėl Maišiagalėlės dvaro Kauno paviete priklausomybės. Net valdovas domėjosi ta byla, bet paliko galioti žemės teismo nuosprendį. Žemės teismas nusprendė įtraukti Nacevičius į Maišiagalėlės dvaro valdymą ir skyrė tam reikalui važnį Jurgį Laurynavičių bei du bajorus liudininkus. Už padarytas kliūtis dar priteisė Vaitiekui sumokėti Nacevičiams 6 kapas grašių [4, 206v–208].
- (4) Dažnai minimos nukeltos ir abi praleistos 1582 m. žemės teismo sesijos [4, 440–440v, 450v–451, 501–503v, 563v–564, 571–572].
- (5) Šis aspektas bus atskiro tyrimo objektu platesniame kontekste.

Teisminiams įrašams priskirtini ir įvairūs vaznių pranešimai, tiek įvykdant ar bandant įvykdyti teismo nuosprendžius, tiek ir pranešant apie teismo procesą (teismo šaukimų, teismo priminimų ir pan. įteikimai). Nemažai šiose knygos užfiksuota ir bajorų skundų dėl smurto ar vagysčių bei apiplėšimų, kai vazniai būdavo kviečiami apžiūrėti nuostolių ir patvirtinti sužeidimus (iš viso 25 atvejai dviejose knygos) prieš pradėdant bylinėtis.

Pažymėtina, kad teismo procesų pusės puikiai orientavosi teisiniuose dalykuose, jie dažnai cituodavo ne tik atitinkamus Antrojo LS, bet ir, esant reikalui, Pirmojo LS straipsnius, o vienas bylos dalyvių, siekdamas sustiprinti savo argumentus, įsigudrino pacituoti net 1380 m. (data akivaizdžiai klaidinga) Lenkijos karaliaus Kazimiero privilegiją, kuri iš principo negalėjo būti taikoma LDK teismams (6).

Efektyviam teismo darbui labai trukdė bylų vilkinimas. Gana dažnai į teismą šaukiama atvykdavo tik viena bylos pusė (dažniausia – ieškovai), o kita pusė nepasirodydavo. Tada teismui belikdavo konstatuoti atvykusiųjų atvykimą (*pilnost činil*) teisme, o neatvykusiems pagrasinti pinigine bauda. Kartais bylos nagrinėjimas būdavo atiduodamas kitam pavieto teismui arba kito pavieto žemės teismui, pvz., dukart Ukmergės žemės teismui (7) arba kitai to paties pavieto žemės teismo sesijai (32 tokie nukėlimai per abi knygas). Mūsų nagrinėjamosiose knygos yra atvejų, kai, ginčui dėl valdų ribų pasiekus aklavietę, žemės teismas ją perduodavo pakamariui, nes ją spręsti reikėdavo ginčo vietoje. Iš viso dviejose knygos yra 11 tokių atvejų, iš jų aštuoni – pirmoje. Kadangi nuo 1582 m. valstybėje jau veikė aukščiausioji apeliacinė teismo įstaiga – Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas, dažnai bylą pralaimėjusi pusė prašydavo leisti apeliuoti (ir gaudavo tam leidimą) į Tribunolą, kuris Kauno pavieto apeliacijas sprendė savo sesijoje Trakuose – iš viso yra 17 tokių atvejų abiejose knygos.

Pažymėtina ir tai, kad kauniečiai bajorai ne itin mėgo teismus – būta nemažai atvejų, kai teismo pusės, nenorėdamos bylinėtis, susitaikydavo dar iki teismo (36 įvykę susitaikymai dviejose knygos) arba išsirinkdavo taikos teisėjus ir paskirdavo terminą bei vietą susitaikymui. Kartais tais taikos teisėjais tapdavo teismo pareigūnai ar vazniai, pvz., Jurgis Radošinskis (8). Dar įdomesni atvejai, kai abi ginčo pusės šaukė viena kitą vienu ar keliais teismo šaukimais, tačiau sužinoję, kad patys yra šaukiami už visokius prasizengimus,

-
- (6) 1582 06 16 žemės teismo sprendimas Kauno pakamario kun. K. Giedraičio ginče su žemionimis Volodkevičiais dėl valstiečių Skvirbčių priklausomybės. Teismas palaikė Kauno pakamario pusę ir priteisė Skvirbčius situoktiniams Giedraičiams amžiams. Nepatenkinti teismo sprendimu Volodkevičiai norėjo apeliuoti į Lietuvos Vyriausiąjį Tribunolą, ir tai jiems leista padaryti [4, 429–433v].
  - (7) 1583 06 10 žemės teismo nutarimas persiųsti Ukmergės pavieto žemionės Barbaros Andrejevnos bylą prieš Petrą Šukštą dėl valstiečių tarnybos priklausomybės Ukmergės žemės teismui, nes ji yra tame paviete; 1583 06 10 žemės teismo nutarimas persiųsti Ukmergės pavieto žemionio Mikolajaus Stanislavaičio Bartoševičiaus bylą prieš žemionę Mykolienę Drozdovskąją Dorotą Vaitiekaitę Belozaraitę dėl jo valdų užpuolimo, įvykdyto 1578 m. [4, 648v, 650–651v].
  - (8) 1581 10 03 Kauno pavieto Stakliškių apygardos bajoro Jokūbo Nemoikovičiaus taikos susitarimas (1581 07 15) kartu su liudininkais-taikos teisėjais ginče su to pavieto bajorais Alekna Grigorevičiumi ir Jonu bei Motiejumi Senkovičiais dėl Verkininkų dvarelį Kauno pavieto Stakliškių apygardoje priklausomybės. Taikos teisėjais buvo Kauno žemės teisėjas Jurgis Radošinskis, Stakliškių vietininkas Františekas Moltanas, Stanislovas Altminas ir Jonas Gusovskis bei Trakų pavieto žemionis Povilas Sakovičius; 1583 06 14 Kauno pavieto žemionio Konstantino Iljiničiaus Ošmentiskio valdų apsikeitimo su savo broliu Motiejumi Iljiničiumi Ošmentiskiu raštas. Taikos teisėjai: Kauno žemės teisėjas Jurgis Radošinskis, žemės raštininkas Michalas Sumorokas, Bartošas Konarskis, Sebestijonas Kryčevskis ir Jokūbas Mežykas; 1583 06 14 tų pačių brolių Ošmentiskių papildomo valdų apsimainymo raštas Ošmentiskio dvare. Taikos teisėjai – J. Radošinskis, M. Sumorokas, B. Konarskis, S. Kryčevskis ir J. Mežykas [4, 229–230v, 709–710v, 710v–712].

nusprendavo susitaikyti ir panaikinti abipusius kaltinimus (9). Tąsyk teisme stoję pakamario kun. K. Giedraičio įgaliotinis V. Saibutis ir Kauno žemionis J. Volotkevičius pareiškė, kad vienas kitą kvietė į teismą: Kauno pakamaris J. Volotkevičių 4 šaukimais – dėl šieno nupjovimo ir neatvykimo į teismą du kartus; dėl sodo nusitvėrimo, avių ir ožkų pagrobimo ir dėl neatvykimo du kartus; dėl arklių pagrobimo ir neatvykimo du kartus; dėl suarimo ir užlaikyto Kauno žemės teismo primenančio rašto; J. Volotkevičius – dėl teisingumo neįvykdymo iš pakamario pavaldinių pusės vienu šaukimu. Nutarta susitaikyti pakamario namuose Žeimiuose po keturių savaitių kartu su savo bičiuliais taikos teisėjais. Tiesa, paliktas juridinis saugiklis – jei susitaikymas neįvyks, ši byla bus tęsiama kitoje teismo sesijoje be naujų šaukimų. Ar tai ne susitaikymas iš išskaičiavimo?

Kadangi istoriografijoje vyrauja nuomonė, kad smulkioji ir vidutinė LDK bajorija ilgai ir atkakliai kovojo už savo teisę teistis viename teisme su bajorijos viršūne, įdomu būtų pažiūrėti, kaip dažnai šiuo metu jie susidurdavo žemės teisme. Deja, tokia susitikimo galimybė maža. Šalies didžiūnai dažniau užfiksuojami „notarinėje“ knygos dalyje, kai reikia aktuoti kokią nors jiems svarbią turtinę operaciją, o ne teistis su kitais bajorais. Kadangi mums įdomesnė kaip tik ta „teisminė“ žemės teismo knygų dalis, tenka paminėti, kad net ir tais atvejais, kai koks didikas ir teisią žemės teisme, jis dažniausiai bylinėjasi per savo įgaliotuosius „bičiulius“, paprastai kalbant, per advokatus. Štai 1584 m. sausį, pasibaigus paskutiniam terminui, į Kauno žemės teismą atvyksta pats Žemaičių seniūnas Jonas Stanislovaitis Kiška, privertęs tuščiai jo laukti Kauno pavieto žemionis sutuoktinius Stanislovą Jurgaitį ir Oną Šimkaitę, bet tik tam, kad praneštų jį į teismą šaukiantiems žmonėms, kad dėl kitos daug „svarbesnės“ bylos Minsko žemės teisme jis negalės atvykti ne tik į šią, bet ir į ateinančią žemės teismo sesiją (10). Apskritai tenka pažymėti, kad savo teisminius reikalus įgaliotiniams dažnai patikėdavo ne tik bajorijos viršūnė, bet ir paprasti žemionys, o stambesni bajorai net turėdavo „etatinus“ advokatus, kartais jais tapdavo ir jų tarnautojai. Antai Kauno pakamaris kun. Kasparas Giedraitis ne tik pats mėgo bylinėtis, bet ir turėjo savo patikėtinį – pavieto vaznį Valentiną Saibutį. Beje, ne tik vaznys V. Saibutis uždarbiavo kaip advokatas, tą patį dažnai darė ir vaznys Mikalojus Mašalas. Jokūbui Volianui atstovaudavo jo tarnautojas Bartošas D(z)engelevskis (11), o kun. Jaroslavo Jaroslavovičiaus Golovčinskio

- (9) 1584 06 08 Kauno pakamario kun. Kasparo Matuševičiaus Giedraičio įgaliotinio Valentino Saibučio ir Kauno pavieto žemionio Jono Motiejaičio Volotkevičiaus pažadas susitaikyti pono pakamario namuose Žemių dvare po keturių savaitių nuo 1584 m. birželio 10 d. [5, 357v–358].
- (10) 1584 01 09 Stanislovo Jurgaičio ir jo žmonos Onos Šimkaitės pareiškimas, kad jie kvietė į žemės teismą Žemaitijos seniūną Joną Stanislovaitį Kišką dėl neįvykdytos teisybės iš jo pavaldinio Gabrieliaus Macovičiaus ir jo sūnų pusės. Sutuoktiniai atsakovo laukė teisme tris dienas, ir tik po to atvykęs į teismą Žemaičių seniūnas pats ir „savo raštais“ pranešė, kad šią ir kitą žemės teismo sesiją jis kviečiamas į Minsko žemės teismą dėl svarbesnės bylos, todėl čia nedalyvaus [5, 213].
- (11) 1581 05 24 Jokūbo Voliano tarnautojas Bartošas D(z)engelevskis aktuoja J. Voliano žmonos Margaritos Jeronimaitės Kvilcekaitės dovanojimą savo vyrui – 1 000 kapų grašių Žverkdžių ir Aukterniškių dvare, esančiame Kauno paviete; taip pat dviejuose jai karaliaus užstatytuose kaimuose – dar 220 kapų lietuviškų grašių; 1581 05 24 B. D(z)engelevskis aktuoja J. Voliano žmonos Margaritos dovanojimą – visą savo kilnojamąjį turtą: auksą, sidabrą, grynuosius pinigus, perlus ir kita; 1581 05 24 B. D(z)engelevskis apskundė to pavieto žemionį Valentiną Vaitiekaitį, kad jis su būriu pagalbinių 1581 05 21 sumušė J. Voliano Paverknių dvaro Geležių kaimo valstietį Matysą Šymkavičių, atėmė jo galvijus ir sugadino jo arimą; 1583 06 16 J. Voliano įgaliotinio (pav. neišlikusi, B. D(z)engelevskis?) skundas to pavieto žemionimis Stachnovičiais dėl samdinio Jono Bokševičiaus sumušimų, pasibaigusių jo mirtimi, taip pat ir dėl jo apiplėšimo [4, 73–77v, 77v–80, 211v–212 ir (gal) 745–747].

žmona Sofija Chodkevičiūtė naudojosi savo tarnautojo Zacharijaus Fedorovičiaus paslaugomis (12), kuris advokatavo ir jos svainiui Š. Golovčinskiui (13).

TEISINGUMO VYKDYMAS IR NE(I)VYKDYMAS

Visgi tvirtinti, kad jau XVI a. žemės teismus buvo apėmęs negalios paralyžius, kaip teigė savo darbuose kiek vėlesnius laikus tyręs Konstantinas Avižonis [6] ar lenkų istoriografijos atstovas Vladislavas Lozinskis [10], negalima. Žemės teismas sprendė civilines bylas, o nuosprendžiai dažniausiai būdavo vilkinami neatvykus vienai kuriai bylos pusei. Dviejose šio laikotarpio žemės teismo knygosė tokių neatvykimų (kai iš vienos pusės niekas neatvykdavo) užregistruota net 135. Palyginus paskelbtų nuosprendžių skaičių ir įvykusius susitaikymus (be žadamų – 42), galima teigti, kad žemės teismas tuo metu buvo efektyvi ir notarinė, ir teismo įstaiga.

Net ir neatvykimo atvejais Antrasis Lietuvos Statutas numatė teisinius saugiklius. Triskart neatvykus į teismą be pateisinamos priežasties ar parodžius skolraštį, bylos būdavo pralaimimos (13 atvejų), o priteistų baudų dydis kartais kelis kartus pranokdavo sumą, dėl kurios ta byla prasidėjo. Antai 1582 06 16 Valentinas Barsukovičius, Andriui Šedevičiui neatidavęs 9 kapų lietuviškų grašių, 37 grašių ir 6 pinigėlių ir pradelsęs raštišką skolraštį

(12) 1583 10 05 Trakų pavieto žemionių Stanislavo ir Martyno Ščastnovičių Miglinų įgaliotinio Jono Monkevičiaus pareiškimas, kad Miglinai šaukė į teismą kun. Jaroslavą Jaroslavovičių Golovčinskį dėl piniginės skolos, 200 kapų lietuviškų grašių, kuriuos liko skolingas velionis J. Golovčinskio brolis Mikalojus jų velioniu broliui Jurgiui. Įgaliotinis laukė atsakovo nuo rugsėjo 30 d. iki spalio 5 d., bet į teismą atvyko kunigaikštienės Jaroslavienės Golovčinskos, Zofijos Jurjevnos Chodkevičiūtės, įgaliotinis Zacharijus Fedorovičius, kuris parodė Kauno žemės 1583 m. žiemos sesijos sprendimą, kuriuo panaikinami minėtų bajorų teismo šaukimai dėl skolos iš Balbieriškio dvaro, nes jos vyras jai Balbieriškyje užrašęs 2 000 kapų lietuviškų grašių. Teismas, atsižvelgęs į visas aplinkybes, nustatė, kad kunigaikštieni dvaras užrašytas ne amžina teise, o tik iki gyvos galvos, ir dar didele suma. Taip pat jis pažymėjo, kad kviečiamas kunigaikštis neatvyksta į teismą jau antrąkart, ir tai yra didelis nusižengimas; 1584 01 12 pakartotinis Trakų pavieto žemionių brolių Miglinų įgaliotinio J. Minkevičiaus (Monkevičiaus?) pareiškimas, kad šie skundžiasi kun. J. Golovčinskiu dėl neatiduotų 200 kapų lietuviškų grašių. Jei skolos neatiduos laiku, skolininkas yra žadėjęs atiduoti skolintojams arba tiems, kas tą vekselį turės, jau 400 kapų lietuviškų grašių. Terminas praėjo, niekas pinigų neatidavė, todėl Kauno žemės teisme pradėta byla dėl skolos; jos metu broliai Jaroslavas ir Ščastnas Jaroslavovičiai žadėjo atiduoti skolą, bet į dvi žemės teismo sesijas 1583 m. neatvyko. Pagaliau norėta išieškoti tuos pinigus Jaroslavo Balbieriškio dvare, bet jo žmona Z. Chodkevičiūtė per savo įgaliotinį Z. Fedorovičių teismui pareiškė, kad vyras jai ten užrašęs 2 000 kapų grašių, ir reikalavo panaikinti Miglinų šaukimus. Teismas liepė atsakovui pirma sumokėti savo brolio skolą, o jau tuomet užrašinėti tą dvarą, kam nori. Miglinai parodė M. Golovčinskio skolos rašto išrašą iš Lucko pilies teismo knygų, kuris leidžia, skolos neatidavus, skolintojams įsivesti į bet kurio savo dvaro valdymą. Tuomet J. Minkevičius pranešė, kad net po trečiojo šaukimo kunigaikščiai Golovčinskiai nesirodo ir nepatenkina Miglinų pretenzijų, nors tai jau paskutinis terminas. Teismas išklauė visus argumentus ir nusprendė, kad broliai kunigaikščiai teismą pralaimėjo, o Z. Chodkevičiūtės bandymas anuliuoti teismo šaukimus yra neteisėtas. Jaroslavui priteista sumokėti tik 100 kapų grašių Miglinams (pusė skolos, kaip iš vieno brolio), bet atsakovas dukart neatvyko į žemės teismą, todėl iš teismo dar gavo baudą – 6 kapas lietuviškų grašių ir 36 grašius; 1584 01 14 kunig. J. Golovčinskio žmonos Z. Chodkevičiūtės tarno Z. Fedorovičiaus pareiškimas, kuriuo kunigaikštienė Jaroslavienė savo raštu anuliuoja šaukimus į žemės teismą bylose dėl Balbieriškio dvaro, užrašyto jai vyro. Teismas kunigaikštienės skundą vėl atmetė [5, 90v–91v, 172–177v, 219–219v].

(13) 1584 10 05 kunig. Ščasto Jaroslavovičiaus Golovčinskio tarnautojo Z. Fedorovičiaus skundas dėl Kauno pavieto žemionio Iljos Ulskio Jachniškių kaimo pavaldinių, kurie 1584 10 28 užpuolė kunigaikščio Jiezno dvaro Viliūnų kaimą ir iš kunigaikščio pavaldinio Jurgio Lukavičiaus pagrobė karvę, pirktą už 2 kapas lietuviškų grašių [5, 461–461v].

dvylika metų, gavo baudą – iš viso jau 30 kapų grašių, 15 grašių ir 2 pinigėlius (14); Dorotos ir Motiejaus Liulevičių skola Magdalenai ir Laurynui Jonaičiams už dvejus metus pradelstą skolos terminą padidėjo nuo 11 iki 28 kapų lietuviškų grašių (15).

Skolininkai, davę skolraščius, bylas pralaimėdavo dar dažniau, o nuosprendžiai išieškoti baudas net būdavo priimami jiems už akių. Dar daugiau – kartais teismas nutardavo išieškoti nuostolius tuoj pat, be jokio baudai sumokėti skirto termino. Žemės teisme pasitaikydavo ir nebūdingų bylų, pvz., dėl galvažudinės mokesčio, kuris kartais sumokamas žemės valdomis (16). Baudos už įvairias kūno žaizdas buvo skirstomos pagal sužeidimų sunkumą ir pasiekdavo įspūdingas sumas (17). Antai 1582 06 15 žemės teisme šešiolika to pavieto žemionių Gailiuševičių per savo įgaliotinį Jokubą Andrejevskį pareiškė, kad jie šaukė į žemės teismą Kauno pavieto bajorus Jurgį, Povilą ir Tamošių Jonaičius Jagintavičius dėl muštynių, įvykusių 1582 m. kovo 1 dieną. Tą dieną nukentėjusieji sutarė su Jagintavičiais, dalyvaujant vazniui ir liudininkams bajorams, išsiaiškinti dėl ginčytinos valdų ribos, esančios Kauno priemiestyje. Visi Gailiuševičiai išėjo ir atsistoję savo žemėje Kauno paviete, vadinamoje Didlaukiu. Atvykę Jagintavičiai paklausė, kur yra ta Gailiuševičių žemių riba. Kilo ginčas, kurio metu Jagintavičiai ir jų atsivesti žmonės juos mušė ir žalojo lazdomis bei ietimis, apšaudė šautuvais; atėmė valdomą girią, pravedė naują ribą. Nukentėjusieji apie tai pranešė savo kaimynams ir pilies teismui, taip pat parodė žaizdas ir naujas ribas pavieto vazniui. Su tuo skundu ir vaznio J. Andrijanovičiaus pareiškimu jie stojo į teismą ir laukė atsakovo teisme birželio mėnesį tris dienas. Vaznys šaukė į teismą Jagintavičius, bet jie net paskutinį terminą nepasirodė ir nieko už save neatsiuntė. Paremdami skundą Gailiuševičiai parodė išrašą iš pilies teismo knygų (1582 03 02) dėl sumušimų ir išstūmimo iš valdos, o vaznys J. Andrijanovičius pateikė savo 1582 03 04 liudijimą iš įvykio vietos, kuriame užfiksuoti sužeidimai ir naujos valdų ribos. Žaizdų daug ir jos sunkios, yra ir šautinių, neaišku, ar visi nukentėję išgyvens. Siekdami patvirtinti teisėtą miško laikymą Gailiuševičiai pakvietė daug liudininkų, kurie tvirtino, kad miškas yra Gailiuševičių. Teismas leido prisiekti Gailiuševičių nurodytiems liudininkams, tam skirdamas vaznį S. Karvovskį, patvirtinusį

-
- (14) 1582 06 16 žemės teismo nutartis byloje dėl Valentino Martynovičiaus Barsukovičiaus piniginės skolos Andriui Mykolaičiui Šedevičiui atidavimo [4, 434v–436].
- (15) 1582 06 16 žemės teismo nutartis Kauno pavieto žemionio Lauryno Jonaičio ir jo žmonos Magdalenos Stanislovaitės skunde dėl to paties pavieto žemionių, sutuoktinių Dorotos Mackaitės ir Motiejaus Mykolaičio Liulevičiaus, neatiduotos skolos [4, 440v–443].
- (16) 1581 05 25 Stanislovo Petraškevičiaus susitarimas su žemioniu Petru Šukšta dėl jo pavaldinio Jurdos Tuskevičiaus nuždymo, kitų jo Apytalaukių dvaro pavaldinių sumušimo ir apiplėšimo, įvykdyto jo velionio brolio Jokūbo. S. Petraškevičius be teismo susitarė su P. Šukšta, kad kaip kompensaciją perleis jam dalį savo sklypų, likusių jam po brolio Jokūbo mirties; 1583 01 26 Vilniaus [?] pavieto žemionio Ambrožiejaus Šymkovičiaus, jo uošvės Zofijos Jokūbaitės Končaitės Mykolienės Zabelienės ir jos sūnaus Simono Mykolaičio Zabelos vardu sudarytas susitarimas su Kauno pavieto žemioniu Florijonu Jurgaičiu Andruškavičiumi dėl nužudyto vyro Mikolajaus Zabelos bei kitų nuostolių atlyginimo. F. Andruškavičius už tai atidavė jai laikymui ir amžinam naudojimui savo tėvoninį dvarelį, esantį Kauno pavieto Medekšų lauke prie Nesekos upės [4, 1–2 ir 603–606].
- (17) 1582 06 15 žemės teismo nutartis dėl to pavieto žemionių Grigo Gailiuševičiaus, Petro Simonavičiaus, Tamošiaus Lavrynavičiaus, Jurgio Stanevičiaus, Romeikos ir Stanislovo Januševičių, Povilo Romeikovičiaus Januševičiaus, Tamošiaus ir Marko Daukševičių, Petro Mykolaičio, Adomo Stanislovaičio, Andriaus Bartkavičiaus Radikovičiaus, Motiejaus Kasparavičiaus, Jono ir Jurgio Urbonavičių, Urbono Petraičio Enkovičiaus sumušimo ir sužalojimo, kurį įvykdė Kauno pavieto bajorai Jurgis, Povilas ir Tamošius Jonaičiai Jagintavičiai su savo pavaldinių būriu 1582 03 01, bandydami permatuoti Didlaukio mišką [4, 423–426v].

priesaikos faktą (prisiekė 11 žmonių, visi bajorai). Gailiuševičiai prašė paskelbti nuosprendį remiantis Antruoju LS. Teismas pagal Antrąjį LS priteisė Jagintavičiams sumokėti Gailiuševičiams 12 rublių (1 200 grašių) baudą už smurtą, už muštynes ir žaizdas – dar po 40 kapų lietuviškų grašių kiekvienam sužeistam bajorui. Smarkiausiai nukentėjusiam Andriui Baltramejevičiui už išmuštus dantis ir bjauriai sužalotą veidą – 50 kapų lietuviškų grašių, o kitiems penkiems mažiau sužeistiems bajorams – po 20 kapų grašių.

Nors mėgstama diskutuoti apie teismo nutarčių nevykdymą, kada vienintelis būdas pasiekti teisingumą likdavo tik prisiteisto dvaro ar valdos užėmimas („užvažiavimas“) arba grasinimas imtis smurto prieš kitą bylos pusę, dviejose nagrinėjamosiose knygosose aptikti tik keli atvejai, kai bajoras prašo jėgą užimti jam priteistą sklypą. J. Radošinskis su kolegomis jį tikrai užima, bet iš tolesnio ginčų aprašymo aiškėja, kad vėliau sudaryta raštiška taikos sutartis, patogumo dėlei netgi pasikeista kai kuriais sklypais (18) ar savanoriškai sumažintas baudos dydis (nuo 370 iki 80 kapų lietuviškų grašių), nes grėsė bankrotas (19). Knygose tėra vienas grasinimas panaudoti jėgą prieš negarbingą teismo oponentą (20). 1582 06 16 Kaune prieš teismą stojęs Trakų pakamaris kun. Bagdonas Oginskis skundėsi Trakų pavieto totoriumi Ščasnū Varšavskiu, kad tais metais, jam važiuojant iš tarnybos karaliui per Švenčionių miestelį, buvo sudaužyti ir išgrobstyti jo vežimai (nuostolis – 80 kapų lietuviškų grašių). Dar iš jo pavogta daug daiktų ir du jo nelaisvieji namiškiai – maskvėnė Arena ir maskvėnas Jarmolka. Atpažinęs Areną pas totorių Ščastną paprašė ją atiduoti. Totorius žadėjo įvykdyti teisingumą ir paskyrė tam dieną, bet jai atėjus, to daryti nenorėjo. Supykęs Trakų pakamaris viešai pareiškė, kad jis su tuo totoriumi „davė sau teisę laisvai elgtis“, ir tai įrašyta į žemės teismo knygas.

To meto teismų sistemoje buvo svarbus garbės suvokimas, apėmęs procesinę teismų pusę – byla dažnai pralaimima vien dėl to, kad vienai pusei neleidžiama prisiekti, kaip numatyta Antrajame LS. Ir atvirkščiai, žmogus priesaikos griebdavosi kaip skęstantysis šiaudų,

- (18) 1584 06 09 Motiejaus Ščastnovičiaus Stravinskio susitaikymo su savo pavaldiniu Kristupu Bagdonaičiu Purcyku raštas. Ginčytasi dėl sklypų pasidalijimo. M. Stravinskis pareiškė, kad 1583 m. pagal Kauno žemės teismo nuosprendį iš jo, M. Stravinskio, buvo nupirktas ano paveldinys Kauno paviete netoli Birštono, prie Nemuno upės, – Serafinovščyzna. Ta žemė daug kartų buvo perpirkta įvairių asmenų, bet kadangi K. Purcykas atidavė 30 kapų grašių, jam buvo nustatytas valdos atidavimo terminas. 1583 06 23 M. Stravinskis turėjo atiduoti Serafinovščyzną, o jam turėjo likti dar viena jo tėvoninė žemė, vadinama Venclavovskaja, kuri yra šalia Serafinovščyznos. M. Stravinskis išskyrė K. Purcykui tą žemę nustatytu laiku, bet šis pareiškė, kad išmatuota bloga žemė ir jos nepriėmė. K. Purcykas pasiskundė Kauno žemės teisėjui, prašydamas, kad jam būtų atmatuota kita žemė. Kauno žemės teisėjas, prašomas K. Purcyko, 1583 07 11 užėmė Serafinovščyznos žemę. Vėliau, dalyvaujant Kauno žemės teisėjui ir liudininkams bajorams, visi susitaikė. Prie pirmąkart atmatuotos žemės, kur buvo smėlingas sklypas, M. Stravinskis dar pridėjo K. Purcykui dalį savo Notakio „vročiščės“ [5, 361–364].
- (19) 1584 01 14 brolių Jurgio, Tamošiaus ir Povilo Jonaičių Jagintavičių susitaikymo raštas su bajorais, nukentėjusiais ginče nustatant ribas Babtų girioje, – 27 asmenimis iš Veveikių, Gailiušių ir Radikavičių giminių. Per tą konfliktą sužeista daug asmenų, bajorai nustumti nuo tos girios valdomo. Teistis neatvykę Jagintavičiai 1582 m. vasarą gavo didelę baudą – iš viso 370 kapų lietuviškų grašių. Eidami į Jagintavičių namus nukentėjusieji pasikvietė ir Kauno žemės teismą – teisėją J. Radošinskį ir pateisėję G. Beinartą. Išsigandę baudos dydžio Jagintavičiai paprašė nuolaidos. Ieškovams nusileidus jie geranoriškai susitaikė: Jagintavičiai atidavė 80 kapų lietuviškų grašių ir leido jiems laisvai naudotis ta girios dalimi [5, 127v–129v].
- (20) 1582 06 16 Trakų pakamario kun. Bagdono Matiejevičiaus Oginskio pareiškimas, kad jis susitarimo nesilaikančio Trakų pavieto totoriaus Ščasnū Varšavskio atžvilgiu „davė sau teisę laisvai elgtis“ [4, 451–451v].

bet ne visada gaudavo tokią galimybę: štai įpykęs Kauno vėliavininkas Jonas Vydra išėjo iš teismo, taip ir nesulaukęs jo nuosprendžio ir supratęs, kad pralaimės bylą dėl neteisėtai užgrobtų dvarų valdymo, nes žemės teismas jam neleido prisiekti, o kitai bylos pusei tai buvo leista (21).

Dažniausiai teismas priimdavo sprendimus dėl neatiduoatų skolų ar smulkių kūno sužalojimų, šiuolaikiškai kalbant – chuliganizmo. Chronišku, nors ir ne vieninteliu pavieto skolininku tuo metu buvo Ivanas Ilgovskis, kuriam mirus ieškovai ilgai kamavo jo brolius, nes tiems liko skolų našta. Broliams išsisukinėjant, neatvykstant į teismo posėdžius, byla užsitęsė, tačiau jie vis tiek buvo priversti dalimis sumokėti velionio brolio skolas (22).

ĮVAIRENYBĖS. ASMENINIO IR VIEŠOJO GYVENIMO ĮDOMYBĖS

Negalima tvirtinti, kad pavieto žemės teismas buvo nuobodi notarinė įstaiga, kurioje paskirtu laiku būdavo išduodami ar įrašomi turtinių operacijų aktai ar kuri vien priimdavo teismo vykdytojų pranešimus bei dalydavo baudas įsipareigojimų nevykdantiems skolininkams. Žemės teismo knygoose vieną ir tą patį bajorą galima aptikti ir aukos, ir nusikaltėlio vaidmenyje, kai kurie asmenys vienoje teismo sesijoje teisdavosi keliose ar net keliolikoje bylų (pvz., Jonas Vydra ar kun. Kasparas Giedraitis), dažnai teismo knygoose fiksuojami ir tiesioginiai gana ekspresyvūs bylos dalyvių pareiškimai, pvz., grasinimai sužaloti. Kaune pasitaisydavo ir nekasdinių situacijų, o teismo knygoose aprašyti įvykiai priminė kvapą gniaužiantį detektyvą ar šios epochos muilo operos aistras. Štai tik kelios iš jų.

„**Arkliavagio mirtis**“. Pirmasis nutikimas labiau tiktų pilies teismo knygai, nes pagrindinis jos herojus yra Kauno paseniūnis (23). 1582 m. birželio 20 d. žemės teisme stojęs Kauno paseniūnis Hektoras Kavečinskis savo tarnautojo Mikalojaus vardu pareiškė, kad jis šiandien, važiuodamas į didžiojo kunigaikščio maršalo Merkelio Zavišos namus, pamatė pagalbos besišaukiantį Ukmergės pavieto žemionį Joną Mosevičių, kurį mušė kažkoks bernas. Šis, pamatęs, kad atvyksta pagalba, paleido Joną ir puolė bėgti. Ir jau būtų pabėgęs, bet ponas paseniūnis liepė jį vytis. Beveik pavytas piktadarys nušoko nuo arklio ir bandė pabėgti, pribėgęs Neries [Velijos] upę per ją plaukė, bet nuskendo. Užpuoliko arklį su balnu, taip pat ir nukentėjusį J. Mosevičių ponas paseniūnis atsiuntė į Kauno žemės teismą. Arklį atpažino žemės raštininkas Mykolas Sumorokas, sakydamas, kad tai jo arklis. Šį arklį jis davė Vilniaus pono (kašteliono) tarnui Sidorui Malejevskuii, kuris šiandien turėjo vykti su reikalais iš Kauno į Karmėlavą, pasiėmęs nemažai pinigų, daiktų ir dokumentų.

J. Mosevičius apie užpuolimą pasakojo kitaip: važiavo jis vežimu į Kauną ir kelyje sutiko kažkokį berną, ėmusį jį mušti kardu, bet nieko neatėmusį; jis davė jam grašį ir šis jį paleidęs. Vėliau jis sutiko Kauno paseniūnį H. Kavečinskį, kuris liepęs tą berną vytis. Bėglį prisivijus ir jį sučiupus, paseniūnis liepęs jį savo tarnams mušti ir pats jį mušė; išsi-veržęs tas bernas šoko į upę ir bandė ją perplaukti. Paseniūnis liepęs jį gaudyti ten buvusiems žvejams (*рубитвы*). Jau nuvažiuodamas iš tolo jis matė, kad tas bėglys nuskendo.

(21) 1581 10 [1581 10 11] žemės teismo sprendimas byloje dėl Šlienavos dvaro priklausomybės tarp velionio daktaro Ruperto Finko vaikų, našlės bei globėjų ir Kauno vėliavininko Jono Vydras. J. Vydra bylą pralaimėjo, todėl turėjo atiduoti dvarą ir dar sumokėti baudą – iš viso 427 kapas lietuviškų grašių ir 22 grašius [4, 292–304].

(22) Žr. [4]., šeši įrašai tarp lapų 105v ir 484 (tarp 1581 05 ir 1582 06).

(23) 1582 06 20 Kauno paseniūnio Hektora Kavečinskio pareiškimas apie piktadario gaudynes ir jo nuskendimą upėje bandant pabėgti [4, 477v–479].

Pamatęs, kad bėglys nuskendo, paseniūnis liepęs vyti patį J. Mosevičių, o prisivijus nugabenti jį su tuo arkliu į žemės teismą.

Į visa tai žemės raštininkas M. Sumorokas atsakė, kad tai tėra pliki to žmogaus žodžiai, iš kurių aiškėja, kad dėl jo skundo ponas paseniūnis neišsiaiškines baudė žmogų ir kad jis gal net tuščiai ir neteisingai pražuvo. „Tuo aš iki galo netikiu, todėl prašau viską iki galo ir teisiškai išsiaiškinti“. Tą J. Mosevičių reikia sulaukyti arba paleisti už laidavimą. Paliudijimui dėl arklio jis į teismą kvietė Karšuvos tįjūną kun. Mykolą Barauskį, kuris patvirtino, kad tądien matė Vilniaus pono tarną, jojančią ant to žirgo. Net norėjo jį nupirkti ir prijungti jį prie savo vežėčių, bet tarnas arklio nepardavė, sakydamas, kad jis yra M. Sumoroko. Bylos pabaiga neaiški, nes įrašas be pabaigos, pasislinkusi dokumentų numeracija.

Tokia tad beveik šiuolaikiška plėšikėlio gaudymo operacija, nesėkmingai pasibaigusi pačiam bėgliui. Įdomu ir tai, kad skiriasi įvykį mačiusių liudininkų parodymai, todėl žemės raštininkas reikalauja visą tą reikalą išsiaiškinti iki galo. Gaila, kad sumaišius knygos lapus, lieka neaiški bylos baigtis, tačiau sodriausia siužeto dalis – plėšiko gaudynės – išliko.

„Teisiamojo pamišimas“. Ypač teisėjus sutrikdė vieno ilgo bajorų tarpusavio ginčo baigtis (24). Žemės teismo knygoje 1584 m. nagrinėtas dešimtmetį užsitęsęs painus ginčas dėl nepaklusimo aukštesniems pareigūnams ir smurtavimo. Kauno pavieto žemionis Bartlamiejus Jakūbaitis ir Lenkijos Sandomiro pavieto žemionis Laurynas Golubovskis (Golembovskis), apsigyvenęs Naumiesčio (Новая Воля) mieste, skundėsi Kauno pavieto kariuomeninku Zybuliu Ganskopavičiumi dėl to, kad šis 1574 m., turėdamas savo bičiulio Jono Bolemano (Žygimanto Augusto sekretoriaus) pavedimą, laikė Vištyčio miestą su Paširvinčio valsčiumi bei Vištyčio dvarą. Tais metais, abu išvažiuodami į Henriko Valua karūnaciją Krokuvoje, jie susitarė ir paliko tose valdose prižiūrėtojais Bartlamiejų Jakūbaitį Vištyčio mieste bei dvare ir Lauryną Golubovskį Paširvinčio valsčiuje. Krokuvoje jie apsigalvojo ir nutarė, kad Z. Ganskopavičius į savo vietą J. Bolemano valdose vyriausiuoju pasiųs J. Bolemano „broli“ (gal bendratikį?) Dovydą Čiorną. D. Čiornas ramiai valdė tas valdas, kol 1574 11 30 Vištytyje nepasirodė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vėliavininkas Bogušas Micuta ir valdovo dvarionis Vasilijus Bykovskis.

Atvykėliai pareiškė, kad Ponų Tarybos ir išdininko Mikalojaus Naruševičiaus nutarimu tas valdas reikia perimti iš J. Bolemano bei jo pavaduotojų rankų ir atiduoti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vėliavininkui. B. Jakūbaitis neprieštaravo, tik pasakė, kad vyriausiasis čia ne jis, o už keturių mylių Paširvinčių „deržavoje“ reziduojantis D. Čiornas. Vėliau į Vištytį atvažiavo ir D. Čiornas su L. Golubovskiu. Besikalbėdami jie susipyko su B. Micuta ir V. Bykovskiu, todėl D. Čiornas išvažiavo iš Vištyčio, bet po trijų dienų su būriu pagalbininkų užpuolė naujuosius šeimnininkus ir išvijojė juos iš tos valdos. Pralaimėjęs visišką metę pabėgo, jų daiktus D. Čiornas surašė į rejestrą ir sudėjo į skrynią. Sužinojęs, kad B. Micuta žada atimti tą valdą, D. Čiornas išvežė skrynią saugoti į Prūsiją pas Palupėnų žemionį Vilhelmą Gondorfą. 1575 08 23 B. Micuta susitaikė su J. Bolemanu ir Z. Ganskopavičiumi. Nuo atsakomybės juos atleidę naujieji valdų savininkai ėmė persekioti tiesioginius smurtautojus. Tada D. Čiornas pabėgo pas Z. Ganskopavičių kaip pas savo poną, kuris turėjo jį, savo tarną, ginti. Pagaliau Z. Ganskopavičius 1579 m. susitaikė su B. Micuta ir dėl daiktų, sumokėjęs už juos B. Micutai ir V. Bykovskiu 500 lietuviškų kapų grašių.

(24) 1584 10 07 žemės teismo nutartis Kauno pavieto žemionio Bartlamiejaus Jakūbaitis ir Lenkijos Karūnos Sandomiro pavieto žemionio Lauryno Golubovskio (Golembovskio) byloje su Kauno pavieto kariuomeninku Zybuliu Ganskopavičiumi dėl smurto, daiktų pagrobimo ir pasipriešinimo aukštesniems pareigūnams [5, 504–510v].

Konfliktas kilo po to, kai Z. Ganskopavičius pareikalavo iš B. Jakūbaitio ir L. Golubovskio atiduoti pinigų, kuriuos jis sumokėjęs B. Micutai susitaikymo metu. Kadangi buvę Zybulto pavaldiniai atsisakė tai padaryti, viskuo kaltindami D. Čiorną (kuris byloje toliau neminimas), jie liko kalti prieš B. Micutą ir V. Bykovskį, todėl buvo nuteisti Vilniuje ir pasodinti į Vilniaus kalėjimą. Nuteistieji turėjo sumokėti iki Šv. Mykolo šventės už nuostolius 500 kapų lietuviškų grašių. Nesumokėję už bausmę turėjo atsakyti savo galva (gerkle), o už nuostolius – savo turtu. Zybultas jiems, esantiems kalėjime, nors ir žadėjo, padėti nenorėjo, todėl jie patyrė nemažą skriaudą, kurios dydis, neskaitant tų 500 kapų lietuviškų grašių, dar 500 kapų grašių. Taigi jie šaukė dėl to į didžiojo kunigaikščio teismą savo buvusį poną, o valdovas liepė Bartlamiejui ir Laurynui šaukti Z. Ganskopavičių į žemės teismą.

Jie buvo pasirengę šaukti Ganskopavičių į Kauno žemės teismą, bet tuoj po didžiojo kunigaikščio nuosprendžio B. Micuta ir V. Bykovskis juos areštavo ir konfiskavo visą jų turtą. Ir nors vėliau iš kalėjimo jie pabėgo, B. Micuta ir V. Bykovskis gavo karaliaus laišką, leidžiantį juos gaudyti, kur jie bebūtų, ir nubausti mirtimi. Sužinoję apie grėsmę savo gyvybei, per kitus garbingus ponus jie prašė didžiojo kunigaikščio, kad juos atleistų nuo bausmės, kol jie su tuo Zybultu teisis Kauno žemės teisme, o už visus savo nuostolius iš Z. Ganskopavičiaus pareikalavo jau 1 600 kapų lietuviškų grašių. Zybultas per savo įgaliotinį S. Devčopolskį patvirtino, kad B. Jakūbaitis, L. Golubovskis ir D. Čiornas jam tarnavo, bet jie pasielgė negarbingai, užpildami ir apiplėšdami Ponų Tarybos pasiuntinius be jo žinios, todėl pagal Antrojo LS I skirsnio § 14 už jų veiksmus jis neturįs atsakyti. Ieškovai atkirto, kad ir jie nėra kalti, ką pridarė D. Čiornas, nes Z. Ganskopavičius buvo raštiškai liepęs jiems jo klausyti.

Kaip patvirtinimas parodyti lenkiški Zybulto laišakai – vienas rašytas 1574 m. Krokuvoje, kiti trys rašyti iš Romainių 1577 m., kuriuose liepiama Golubovskiui be Bolemano žinios nesitaikyti su Micuta ir pan. Prie tų keturių laiškų ieškovai pridėjo ir išrašą iš Vilniaus pilies teismo knygu, pagal kurį jiems priteista sumokėti Micutai ir Bykovskiui 500 kapų lietuviškų grašių. To padaryti jie nesutiko, Zybultas irgi nenorėjo mokėti pinigų. Jie kaltino Zybulką, kad dėl šio kaltės jų padėtis tapo tokia apverktina. Apskritai kaltas ir D. Čiornas, kurio pagrobtų daiktų dalis yra Zybulto dvarelyje Romainiuose. Kai kuriuos daiktus, paimtus iš Micutos Vištytyje, neva pats Ganskopavičius dabar nešiojās. Kauno kariuomeninkas atsakė, kad Golubovskiui rašytuose laiškuose jis neliepęs klausyti Čiorno, kalbant apie tuos reikalus, kuriuos jis pridirbo, ir panašiai. Kaltinimas, jog jis nešiojās pagrobtus B. Micutos rūbus, yra nesąmonė, nes konflikto metu jis buvo išvykęs į Voluinę. Atvirkščiai, kai B. Jakūbaitį velionis V. Devialtovskis Ponų Tarybos paliepiamu pagavo ir atvedė į Kauno pilies teismą, pas jį buvo rasti du pagrobtųjų šautuvai. Ir apskritai jie su D. Čiornu buvo išvien, ir tuos daiktus išvežė pasaugoti Vilhelmui.

Ieškovai atsikirto, kad jiems nėra dėl ko Zybultui teisintis, nes jie čia pateko ne dėl savo kaltės, o todėl, kad klausė Zybulto nurodymų. Daiktų jie pas Vilhelmą nevežė, todėl ir neturi už tai atsakyti – tą kvite pripažįsta ir pats Dovydas. Minėtus B. Micutos rūbus jie tikrai matė pas Z. Ganskopavičių. Visose savo kalbose Bartlamiejus ir Laurynas citavo Antrąjį LS, prašydami, kad jiems kartu su šešiais liudininkais būtų leista prisiekti dėl tų rūbų, arba tegul pats Z. Ganskopavičius prisiekia, kad jiems liepė neklausyti D. Čiorno, o pagrobtų daiktų nepaėmė ir nenešiojo.

Teismas išklausė abiejų pusių skundus ir ginčus, juos surašė ir paliko apgalvoti iki ryt-dienos, t. y. spalio 10 dienos. Kitą dieną, kai bylos pusės stojo išklausyti teismo nuosprendį, B. Jakūbaitis pareiškė, kad praeitą naktį jo draugas V. Golubovskis sunkiai susirgo ir neteko proto. Tuo metu į teismą atėjęs pats V. Golubovskis „rėkė ir šaukė ne tai, kas reikalinga, o

keistus ir neįprastus dalykus, reiškiasi neteko proto“. Nepaskelbęs šios bylos nuosprendžio teismas atidėjo jį kitai žemės teismo sesijai pagal tą pačią teisę.

Sudėtingame ginče dėl pasipriešinimo garbingiems ponams kalti lieka iešmininkai – žemiausio rango pareigūnai, o pagrindinis kaltininkas dingsta iš bylos. Šių dienų juristai tikriausiai pasakytų, kad bylą pralaiminti pusė tyčia apsimetė serganti, kad būtų nukeltas jai nepalankaus teismo nuosprendžio paskelbimas. Mums šis įvykis įdomus tuo, kad žmogui, negavusiam teisės apsiginti paskutiniu, priesaikos, būdu, neišlaikė nervai – jį tikrai galėjo ištikti isterija. Tokio bylos posūkio nesitikėjo net teismas, nutaręs nuosprendį atidėti kitai žemės teismo sesijai.

„**Dvasios išganymas**“. Nemažiau intriguojantis 1582 06 12 teisme aktuotas vaznio Jono Stanislovaičio Morduchajaus pareiškimas, atneštas Trakų pakamario kun. Bagdono Oginskio (surašytas Germanavičiuose 1581 11 13) (25). Savo ir savo motinos Smolensko vaivadienės Kotrynos Grigienės Valavičienės vardu B. Oginskis pareiškė, kad tądien pagal savanoriškai nustatytą terminą tarp Liubošanų laikytojo kun. Ščastno Jaroslavovičiaus Golovčinskio ir Smolensko vaivadienės abiejų pusių ponai bičiuliai buvo išvykę pataisyti Š. Golovčinskio Šventininkų ir Smolensko vaivadienės Kruonio dvarų ribų. Ten buvo ir vaznys Jonas, kuris greitai po to susirgo (vėliau ir mirė), todėl įdavė savo pareiškimą su antspaudu ir parašu nuvežti aktuoti į Kauno žemės teismą Trakų pakamario motinai.

Vaznio pareiškime rašoma, kad tądien J. Morduchajus atvyko į vietą, į kurią ponai Kotryna išsiuntė savo bičiulius patikslinti ribas. Nuo kun. Š. Golovčinskio ir jo Šventininkų pavaldinių atvykęs Jiezno pareigūnas Povilas Dubrovskis ten rado vaivadienės Kruonio pareigūną Ambrožiejų Bernatavičių, su savo pavaldiniais kertantį malkas. P. Dubrovskis prišoko su arkebūza prie Ambrožiejaus, sakydamas, kad tai jo pono žemės, o Š. Golovčinskio tarnas Vaitiekus Volskis klausinėjo ten buvusių Šventininkų pavaldinių, ar šie galėtų prisiekti, kieno tai žemės, gal pono Ščastno. Tądien pavaldiniai V. Volskiui atsakė, kad „tas kunigaikštis gali daryti su jų kūnais, ką nori, bet jie nenori pražudyti savo sielų, todėl nenori prisiekinėti, nes tai yra vaivadienės Kruonio sklypas, o ne Š. Golovčinskio“. Taigi ginčą Š. Golovčinskis pralaimėjo.

Labai įdomus ir retokas to meto valstiečių pasaulėjautos pavyzdys: kunigaikščio pavaldiniai nepaklūsta šeimininkui, nes nenori pražudyti savo sielų, nors šis su jų kūnais galįs daryti, ką nori. Priekabus šių dienų tyrėjas paklaustų, kodėl motinos interesus ginantis vaznio liudijimas į teismą atvežtas jau po vaznio mirties, tačiau mums svarbiau yra tai, kad valstiečiai, kaip ir bajorai (prisiminkime priesaikų reikšmę), suvokia Dekalogą ir rūpinasi savo sielų išganymu.

IŠVADOS

1. Žemės teismas Kauno pavieta pagal išlikusią XVI a. 9-ojo dešimtmečio knygų informaciją atliko dvejopą – teisminę ir notarinę – funkciją. Palyginus įrašų skaičius šios funkcijos buvo beveik tolygios, o kai kuriose žemės teismo sesijose vyrauja notariniai įrašai.

2. Teisminės tų knygų dalys mums rodo ne tik procesinę šios įstaigos darbo pusę, bet ir daugiabriaunį ikiteisminį teismo darbą – bajorų skundus, vaznių apžiūras, nuosprendžių

(25) 1582 06 12 Trakų pakamario kun. Bagdono Oginskio atneštas ir žemės teisme aktuotas velionio vaznio Jono Stanislovaičio Morduchajaus 1581 11 13 pareiškimas apie ginčą tarp B. Oginskio motinos Smolensko vaivadienės Kotrynos Grigienės Valavičienės ir Liubošanų laikytojo kun. Ščastno Jaroslavovičiaus Golovčinskio dėl žemės ribų baigtį [4, 338–339v].

vykdymo ir nevykdymo aplinkybes, susitaikymus be procesų ir dar daug įvairiausių žemės teismo darbo niuansų.

3. Šios žemės teismų knygos atskleidžia itin spalvingą tos epochos bajorijos gyvenimą. Naujųjų teismų stichija įtraukia visus to pavieto bajorijos sluoksnius. Teisme bajorai rūpinasi turtais ir šeiminiiais reikalais, parduoda, perka, dovanoja, įkeičia ir dalija savo turtą, aktuoja valdų inventorių, įrašo mirusių giminaičių testamentus, bylinėjasi su juos nuskriaudusiais piktadariais bajorais, skundžia skolininkus ir net rodo žaizdas ar skaičiuoja piniginius nuostolius.

4. Žemės teismo knygoje galime aptikti visiškai netikėtų siužetų, pvz., bajoro skundą dėl pliauskos užmušto šuns ir teismo nutartį nupirkti nukentėjusiam tokį patį šunį arba sumokėti baudą. Kitu atveju persigalvojęs tėvas atsisako išleisti už vyro savo dukrą, nors jau buvo pažadėjęs ne tik ją, bet ir pinigų kraičiui.

5. Žemės teismo knygos yra neišsemiamas to meto LDK bajorijos kasdienybės tyrimų istorijos šaltinis. Nors pati žemės teismo įstaiga buvo griežtai reglamentuota, joje randa ma dalykų, kurie toli peržengia luomines, chronologines ar teritorines konkretaus teismo ribas. Šiame teisme matome ne tik bajorus, bet ir miestiečius ar valstiečius, o kartais net kitatikius, žydus ar totorius ir svetimšalius (lenkus, Prūsijos vokiečius, maskvėnus). Bajorų teismas nagrinėja keliasdešimties metų senumo bylas, paminimi ir senesni įvykiai (pranešimas apie gaisro metu sudegusias senas, dar didžiojo kunigaikščio Kazimiero duotas, privilegijas arba peraktuojama didžiojo kunigaikščio Aleksandro privilegija). Kauno žemės teisme dažnai matome ne tik vietinius, bet ir visų aplinkinių teritorijų (Žemaitijos, Trakų, Upytės, Ukmergės, Gardino, Vilniaus) bei tolimesnių pavietų gyventojus, pvz., Naugarduko kariuomeninką.

6. Teismo knygoje yra daugybė medžiagos bajoriškajai genealogijai arba teisei bajorijos kultūrai tyrinėti. Yra čia neatrastų lobių klodų ir ūkio istorikams, teisės tyrimams ar specialiųjų istorijos mokslų atstovams, o pažvelgus į žmogiškųjų santykių lūžį per teisminę prizmę, galima užčiuopti ir unikalių istorinės psichologijos deimantų, atskleidžiančių mums to meto LDK gyventojų pasaulėjautą.

Gauta 2011 08 08
Pateikta 2011 10 25

Šaltiniai ir literatūra

- [1] Kauno pakamario knyga (1583–1600). *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 159, b. 1 – (SA, Nr. 19536).
- [2] Kauno žemės teismo aktų (1566–1567) pirmoji knyga. *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (VUB RS)*, f. 7, Nr. 26.
- [3] Kauno žemės teismo aktų (1568–1570) antroji knyga. *VUB RS*, f. 7, Nr. 25.
- [4] Kauno žemės teismo aktų (1581–1583) trečioji knyga. *VUB RS*, f. 7, Nr. 28a.
- [5] Kauno žemės teismo aktų (1583–1584) ketvirtoji knyga. *VUB RS*, f. 7, Nr. 27.
- [6] AVIŽONIS, Konstantinas. *Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikai*. Kaunas, 1940.
- [7] DRUNGILAS, Jonas. Etnosocialinis mobilumas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: Gruževskių giminės pavyzdys (XVI a. antroji pusė – XVIII a. pradžia). *Lietuvos istorijos metraštis, 2004. 2*. Vilnius, 2005, p. 53–78.
- [8] KIAUPIENĖ, Jūratė. Vilniaus vietininko Stanislovo Hamšiejiaus 1559–1564 m. teismo knygos. Iš: *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*. Sud. Z. Kiaupa ir E. Rimša. Vilnius, 1992, p. 61–75.

- [9] KIAUPIENĖ, Jūratė. XVI a. ikireforminio Vilniaus pilies teismo knygos-kopijos Lietuvos metrikoje struktūrinė ir informacinė analizė. Iš: *Lietuvos Metrika. 1991–1996 metų tyrinėjimai*. Sud. Z. Kiaupa ir A. Urbanavičius. Vilnius, 1998, p. 36–92.
- [10] ŁOZIŃSKI, Władysław. *Prawem i lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku*. Lwów, 1903.
- [11] OCHMAŃSKI, Jerzy. *Historia Litwy*. Wyd. 2-e. Warszawa–Wrocław, 1982.
- [12] RADAMAN, Andriej. Samorząd sejmikowy w powiatach województwa nowogródzkiego Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1565–1632. In: *Praktyka życia publicznego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI–XVIII wieku*. Pod red. U. Augustyniak i A. Zakrzewskiego. Warszawa, 2010, s. 55–103.
- [13] SAVIŠČEVAS, Eugenijus. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*. Vilnius, 2010.
- [14] TRIMONIENĖ, Rita, Regina. Bajorų luomo vedybinių ryšių atspindžiai Žemaičių žemės ir pilies teismų aktuose. XVI a. II pusė – XVII a. I pusė. *Istoriniai tekstai ir vietos kultūra*. Šiauliai–Ryga, 2004, p. 167–178.
- [15] URZĘDNICY *Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Spisy. Tom II. Województwo Trockie. Pod red. A. Rachuby. Warszawa, 2009.
- [16] URZĘDNICY *Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Spisy. Tom I. Województwo Wileńskie. Pod red. A. Rachuby. Warszawa, 2004.
- [17] АКТЫ, издаваемые Виленскою археографическою коммисиею для разбора древних актов (АВАК). Т. 17, 21, 22. Вильно, 1880–1895.
- [18] КЯУПЕНЕ, Юрате. Книги Вильнюсского замкового суда XVI века в составе ЛМ. *Литовская Метрика: Тезисы докладов межресп. науч. конференции, апрель 1988 г., Вильнюс*, 1988, с. 42–45.
- [19] КЯУПЕНЕ, Юрате. Книги Вильнюсского замкового суда 16 века в составе ЛМ. *Литовская Метрика: Lietuvos Metrika, 1988 m. tyrinėjimai*. Vilnius, 1992, p. 71–84.
- [20] ПОЛІЩУК, Володимир. Урядницький клан луцького старосты князя Богуша Корецького (на прикладі Луцького замкового уряду 1561–1567 рр.). *Український археографічний щорічник*. Нова серія. Київ, Нью-Йорк, 2004, вип. 8–9, с. 266–298.
- [21] ПОЛІЩУК, Володимир. Урядницький клані Волинської землі напередні Люблінської унії 1569 р. *Проблеми інтеграції і інкарпарації у розвитку Центральної і Усхідньої Європи у перьяд ранняга Новаго часу. Матэрыялы міжнароднай навуковай канфурэнцыі, прысвечанай 440-годдзю Люблінскай уніі (Мінск, 15–17 кастрычніка 2009 г.)*. Мінск, 2010, с. 59–73.
- [22] РАДАМАН, Андрей. Полацкі земскі суд ў другой палове XVI-першай трэці XVII ст. *Гісторыя і археологія Полацка і Полацкай землі. Матэрыялы 4-й міжнароднай навуковай канферэнцыі, прысвечанай 1140-годдзю Полацка (Полацк, 23–24 кастрычніка 2002 г.)*. Полацк, 2003, с. 216–227.
- [23] РАДАМАН, Андрей. Элекцыйныя соймакі Браслаўскага павета у 2-й палове XVII ст. *Браслаўскія чытанні: матэрыялы V-й рэсп. навук.-краязн. канферэнцыі, прысвеч. 935 годзю першай згадкі Браслава ў пісмовых крыніцах, Браслаў, 27–28 крас. 2000 г. (Брасл. музейнае аб'яднанне, Брасл. краязн. таварыства імя О. Гедэмана)*. Браслаў, 2001, с. 75–83.
- [24] РАДАМАН, Андрей. Элекцыйныя соймакі Новагародскага павета у 2-й палове XVII ст. *Гісторыя Беларусі: новае ў даследаванні і выкладанні: матэрыялы рэсп. навук.-практ. канферэнцыі, Мінск, 27 сакавіка 1999 г.: ў 2 ч. БГПУ імя М. Танка, 1999. ч. 2, с. 109–115*.

DARIUS VILIMAS

Kaunas Land Court in the Last Years of Rule of Stephen Báthory

Summary

The district (powiat) land court of Kaunas district in the 1580s played a two-fold – judicial and notarial – function. A comparison of records shows that the functions were nearly identical, although certain land court hearings reveal the prevalence of notarial records. The judicial part of the books reveals not only the procedural side of the activities of the said institution, but also a multi-fold pre-trial aspect of court work – complaints of nobles, inspections of bedels (woźny), enforcement and non-enforcement circumstances of court judgements, reconciliation without legal proceedings, etc.

The books of land courts give an account of the flamboyant nobility life of the epoch. The phenomenon of the new courts involved all nobility ranks in the district. In court, nobles solved their property and family affairs: they used to sell, purchase, give, mortgage, exchange and distribute their property, draw up the certificates of their estate inventories, record the last wills and testaments of their deceased relatives, bring lawsuits against their villains, make complaints about their debtors and even expose their injuries or calculate cash losses.

Court books may reveal totally unexpected plots; therefore, they are an inexhaustible source of history for studying the daily life of nobility in the GDL of that time. Even though the work of the institution itself was strictly regulated, they contain things which are far beyond any borders of social class, chronology or territorial borders of a specific court. Thus, we not only encounter nobles but also town residents or peasants, and even members of other religions, Jews or Tartars, or foreigners (Poles, Prussian Germans, Moscow residents) at the land court. The court of nobility used to hear several-tens-of-years-old cases; the records also include references to older events (they contain information on old privileges lost in fire or old privileges re-issued in new certificates). Not only local residents but also inhabitants of all the neighbouring areas or more remote districts could be met at the Kaunas Land Court.

There is no doubt that the court books under analysis contain abundant data for the research of noble genealogy or legal nobility culture; they are inexhaustible deposits for economic historians, law studies or representatives of special historical sciences. Once we look at the turning-point of interpersonal relations through the legal prism, we may also make unique discoveries of historical psychology, leading us to the dimension of world-views of the GDL residents of that time.

Key words: Land Court, Lithuanian Nobility, Court Books